

Podsumowanie i interpretacja wyników raportu

Inwentaryzacja oraz ocena skutków przyrodniczych ingerujących w hydromorfologię rzek prac ‘utrzymaniowych’ wykonanych na ciekach województw łódzkiego, podkarpackiego, podlaskiego, małopolskiego, mazowieckiego, opolskiego, świętokrzyskiego, warmińsko-mazurskiego, wielkopolskiego, zachodniopomorskiego w latach 2010-2012 - opracowanie w oparciu o ogłoszenia o przetargach zamieszczone na stronach internetowych WZMiUW oraz wyniki ankiet wysłanych do tych instytucji oraz uzupełnienia tego raportu o dane z roku 2013

Wersja podsumowania – 28 luty 2014

Autorzy raportu:

dr Ewa Jabłońska (Zakład Ekologii Roślin i Ochrony Środowiska, Uniwersytet Warszawski)
Małgorzata Kotkowicz, Marta Manewicz

współpraca:

dr Przemysław Nawrocki (WWF Polska), Paweł Pawlaczyk (Klub Przyrodników)

Autorzy podsumowania i interpretacji raportu:

dr Przemysław Nawrocki, współpraca: dr Ewa Jabłońska, Paweł Pawlaczyk

WPROWADZENIE

Wyzwania obecnego etapu rozwoju społeczno-gospodarczego Polski oraz wymagania wynikające z dyrektyw Unii Europejskiej narzucają konieczność nowego spojrzenia na sprawy związane z gospodarowaniem wodami w naszym kraju. Członkostwo Polski w Unii Europejskiej skutkuje zarówno znaczącymi funduszami pomocowymi przyznanymi Polsce na przyspieszeniu rozwoju społeczno-gospodarczego, jak i koniecznością skutecznego i terminowego wdrożenia w naszym kraju aktów prawa wspólnotowego dotyczących zachowania i poprawy stanu środowiska przyrodniczego. Takie podejście do harmonizowania rozwoju gospodarczego i wymagań środowiska wypływa z przekonania, że jednym z najważniejszych wskaźników jakości życia człowieka jest jakość środowiska, które go otacza. Jest ono spójne z polityką UE¹ i dotyczy również absorpcji przyznanych Polsce środków pomocowych. Jednakże w zakresie gospodarowania wodami 9 lat członkostwa Polski w UE

¹ Politykę UE w dziedzinie środowiska naturalnego określa art. 191 *Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej*.

nie doprowadziło do pełnej integracji wymagań rozwoju społeczno-gospodarczego z potrzebami środowiska przyrodniczego. **Obecny stan gospodarki wodnej w naszym kraju w zakresie osiągania jej celów środowiskowych należy uznać za bardzo zły, wręcz alarmujący.** Nieznajomość, niezrozumienie i brak akceptacji środowiskowego prawodawstwa unijnego dotyczącego gospodarowania wodą są powszechne i obejmują wszystkie najważniejsze sfery – od krajowego prawodawstwa i strategicznych dokumentów, po codzienną praktykę realizacji przedsięwzięć hydrotechnicznych. Obecny stan gospodarowania wodami w Polsce powoduje narastające negatywne skutki i zagrożenia nie tylko dla ekosystemów wodnych i zależnych od wód, ale również dla ludności i gospodarki.

Po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej, jako konsekwencja napływu do naszego kraju środków pomocowych, nastąpiło pozostające w sprzeczności z polityką środowiskową UE gwałtowne przyspieszenie degradacji ekosystemów rzecznych. Jest ono skutkiem regulacji i pogłębienia tysięcy kilometrów biejących rzek, dokonanego bez przekonującego uzasadnienia merytorycznego, z zastosowaniem anachronicznych, niezgodnych z dobrymi praktykami i często przesadnie kosztownych rozwiązań technicznych. Przedsięwzięcia takie wielokrotnie były realizowane z naruszeniem prawa ochrony środowiska krajowego i wspólnotowego. Problem ten był od 9 lat regularnie sygnalizowany przez WWF Polska, inne organizacje ekologiczne i środowiska naukowe. Do dnia dzisiejszego Ministerstwo Środowiska, odpowiedzialne za gospodarowanie wodami w Polsce, nie podjęło próby jego rozwiązania - problem degradacji ekosystemów rzecznych pracami hydrotechnicznymi narasta. Brak jest jednak precyzyjnych danych umożliwiających ocenę skali tego zjawiska z uwagi na fakt, że żadna centralna instytucja w Polsce nie prowadzi systematycznego rejestru wszystkich prac hydrotechnicznych mogących negatywnie wpłynąć na stan środowiska.

Raport „*Inwentaryzacja oraz ocena skutków przyrodniczych ingerujących w hydromorfologię rzek prac ‘utrzymaniowych’ przeprowadzonych na ciekach województw łódzkiego, podkarpackiego, podlaskiego, małopolskiego, mazowieckiego, opolskiego, świętokrzyskiego, warmińsko-mazurskiego, wielkopolskiego zachodniopomorskiego w latach 2010-2012 - opracowanie w oparciu o ogłoszenia o przetargach zamieszczone na stronach internetowych WZMiUW oraz wyniki ankiet wysłanych do tych instytucji*”, uzupełniony o dane z roku 2013 w postaci odrębnego opracowania², ma na celu zobrazowanie skali, w jakiej realizowane są na rzekach szkodliwe dla ekosystemów rzecznych roboty hydrotechniczne, tzw. ‘prace utrzymaniowe’, głównie pogłębianie rzek określane jako ‘odmulanie’ - zabieg formalnie polegający na mechanicznym lub ręcznym usunięciu warstwy osadów z dna rzeki o grubości 10 do 50 cm i rozplantowaniu urobku na brzegach. W praktyce często wydobywanie osadów z dna rzeki połączone jest z profilowaniem skarp tak, aby zbliżyć przekrój koryta rzeki do kształtu trapezu. Należy w tym miejscu podkreślić, że ‘mul’ w języku potocznym ma negatywne konotacje, zatem ‘odmulanie’ może z pozoru wydawać się działaniem

² Raport „*Inwentaryzacja oraz ocena skutków przyrodniczych ingerujących w hydromorfologię rzek prac ‘utrzymaniowych’ przeprowadzonych na ciekach województw łódzkiego, podkarpackiego, podlaskiego, małopolskiego, mazowieckiego, opolskiego, świętokrzyskiego, warmińsko-mazurskiego, wielkopolskiego zachodniopomorskiego w latach 2010-2012 - opracowanie w oparciu o ogłoszenia o przetargach zamieszczone na stronach internetowych WZMiUW oraz wyniki ankiet wysłanych do tych instytucji*” (wersja z 26.09.2013) uzupełniono o inwentaryzację ogłoszeń o przetargach zamieszczonych na stronach internetowych WZMiUW w okresie styczeń – lipiec 2013, którą podsumowano w opracowaniu pt. „*Inwentaryzacja oraz ocena skutków przyrodniczych prac ‘utrzymaniowych’ na rzekach województw łódzkiego, podkarpackiego, małopolskiego, świętokrzyskiego, warmińsko-mazurskiego, zachodniopomorskiego, opolskiego, wielkopolskiego, mazowieckiego i podlaskiego w 2013 roku - opracowanie w oparciu o ogłoszenia o przetargach zamieszczone na stronach internetowych WZMiUW*”. Dokonano również inwentaryzacji przetargów za okres sierpień – grudzień 2013 (patrz Aneks 1), jednakże dane te nie zostały jeszcze w pełni opracowane i nie są uwzględnione w analizach prezentowanych raporcie za lata 2010 - 2012, jego uzupełnieniu za okres styczeń – lipiec 2013 i w niniejszym podsumowaniu raportu.

bezw warunkowo pozytywnym. Tymczasem ‘mul’ (inaczej ‘osady denne’) jest integralną częścią ekosystemu rzeki. W ‘mule’ żyje szereg gatunków zwierząt, w tym gatunki chronione prawem polskim i unijnym, także bardzo rzadkie, zagrożone wymarciem, wpisane do polskiej „Czerwonej Księgi Zwierząt”. Bezkręgowce żyjące w osadach dennych są pokarmem dla wielu gatunków ryb. Między innymi z tych względów zestaw gatunków bezkręgowców żyjących w osadach dennych (tzw. indeks bentosowy) jest jedną z miar dobrego stanu ekologicznego wód, którego osiągnięcie do roku 2015 jest wymogiem Ramowej Dyrektywy Wodnej. Prace utrzymaniowe polegające na usunięciu substratu dennego z użyciem koparki, profilowaniu brzegów oraz zdeponowaniu urobku na brzegu i rozplantowaniu go równą warstwą silnie zmieniają hydromorfologię rzeki powodując znaczące pogorszenie jej stanu hydromorfologicznego - o 2 do 3 klasy stanu (z dobrego do stanu złego lub bardzo złego)³.

Niniejszy raport⁴ jest pierwszą podjętą w Polsce próbą szacunkowej oceny skali prac utrzymaniowych na rzekach. Raport obejmuje wyłącznie prace utrzymaniowe realizowane przez Wojewódzkie Zarządy Melioracji i Urządzeń Wodnych (WZMiUW), podlegające urzędowi marszałkowskiemu. Należy podkreślić, że zastosowana w tym opracowaniu metodyka inwentaryzacji przetargów nie pozwala odróżnić sytuacji, w której ‘odmulono’ całość wzmiankowanego w przetargu odcinka cieką od sytuacji, w której ‘odmulono’ tylko wybrane fragmenty cieką, jeżeli opis przedmiotu zamówienia jest ogólnikowy⁵. W związku z powyższym, przedstawione w raporcie dane odnośnie długości ‘odmulonych’ km bieżących rzek należy traktować jako dane szacunkowe, umożliwiające wstępną ocenę skali prac utrzymaniowych polegających na usunięciu substratu dennego cieką, przy założeniu, że ‘odmulono’ 100% długości odcinków cieków wymienionych w ogłoszeniach o przetargach⁶.

Raport został wykonany na zlecenie Fundacji WWF Polska, na podstawie inwentaryzacji prac hydrotechnicznych przeprowadzonych przez zespół biologów z Uniwersytetu Warszawskiego pod kierownictwem dr Ewy Jabłońskiej. Raport obejmuje dziesięć województw. Wybór województw wynika m.in. z tego, że dostępność do informacji o wykonanych pracach z zakresu konserwacji i utrzymania cieków była bardzo różna dla poszczególnych województw. Spośród województw o najlepszej dostępności danych wybrano dziesięć kierując się kryterium reprezentatywności dla różnych regionów kraju – o odmiennych uwarunkowaniach przyrodniczych i stanie zachowania walorów przyrodniczych.

³ Stan hydromorfologiczny mierzony wskaźnikiem RHS (River Habitat Survey); dane z raportu „Ocena wpływu prac hydrotechnicznych na stan hydromorfologiczny wybranych rzek zlewni rz. Supraśl”, K. Bakun i M. Grygoruk, 2013.

⁴ Pod określeniem „raport” rozumiane są dwa opracowania łącznie obejmujące dane z inwentaryzacji ogłoszeń o przetargach ze stycznia 2010 do lipca 2013, wzmiankowane w przypisie 2.

⁵Ograniczenia zastosowanej metodyki mogą prowadzić do zawyżenia łącznej liczby km bieżących ‘odmulonych’ rzek. Jednakże weryfikacja w terenie prac utrzymaniowych polegających na odmulaniu rzek (zwłaszcza na terenie województw Zachodniopomorskiego i Podlaskiego) sugeruje, że zawyżenie to jest relatywnie niewielkie. Będąc konsekwencją zastosowanej metodyki zawyżenie sumarycznych szacunkowych ocen km bieżących ‘odmulonych’ rzek jest kompensowane niepełnymi danymi - brakiem pełnych informacji z niektórych województw (patrz przypis nr 7 i aneks 1)

⁶ Przygotowywana obecnie nowelizacja Prawa wodnego i innych ustaw (projekt skierowany do Sejmu 29 stycznia 2014 r.) zakłada konieczność opracowania dla obszaru całej Polski tzw. planów utrzymania wód. W związku z tym obecnie istniejące fragmentaryczne i przybliżone dane na temat ‘odmulania’ i wszystkich innych rodzajów zrealizowanych dotychczas (począwszy od roku 2004) w Polsce prac utrzymaniowych, w tym dane zgromadzone przez WWF, powinny być uzupełnione, uszczegółowione i przekształcone w systematycznie uaktualnianą bazę danych prowadzoną przez którąś z instytucji zarządzającą wodami lub monitorującą stan środowiska. Baza danych prac utrzymaniowych (i innych przedsięwzięć hydrotechnicznych) prowadzonych na rzekach będzie b. ważnym źródłem informacji przy opracowywaniu planów utrzymania wód oraz będzie jednym z kluczowych źródeł informacji niezbędnych dla opracowania strategicznej oceny oddziaływania na środowisko tych planów.

Niniejsze podsumowanie raportu „*Inwentaryzacja oraz ocena skutków przyrodniczych prac ‘utrzymaniowych’ ...*” przedstawia wyniki ostatniej wersji tego raportu obejmującej lata 2010 - 2012 oraz jego uzupełnienia o dane z okresu styczeń – lipiec roku 2013⁷ i interpretację wyników obu tych opracowań w kontekście identyfikacji problemów, jakie napotyka wdrażanie w Polsce unijnego prawodawstwa związanego bezpośrednio lub pośrednio z gospodarowaniem wodami (Ramowa Dyrektywa Wodna, dyrektywy Azotanowa, Siedliskowa, Ptasia, EIA). Podsumowanie raportu przedstawia również propozycje rozwiązania najważniejszych zidentyfikowanych problemów.

WYNIKI RAPORTU ORAZ ICH INTERPRETACJA

Dane dotyczące dziesięciu województw, szczegółowo opisane w raporcie wskazują, że na terenie tych województw w latach 2010 – 2012 oraz w pierwszych siedmiu miesiącach roku 2013 prace utrzymaniowe polegające na pogłębieniu (‘odmuleniu’) rzek przeprowadzono (na zlecenie Wojewódzkich Zarządów Melioracji i Urzędzeń Wodnych) na co najmniej⁸ 9 919 km bieżących rzek i innych cieków (tab. 1). Kontynuacja inwentaryzacji ogłoszeń o przetargach na ‘odmulanie’ cieków w okresie sierpień – grudzień 2013 r. pozwala oszacować, że na terenie dziesięciu województw objętych raportem prace utrzymaniowe polegające na pogłębieniu (‘odmuleniu’) rzek w latach 2010 – 2013 przeprowadzono na co najmniej 10 610 km bieżących rzek i innych cieków (aneks. 1).

Ekstrapolując informacje z dziesięciu województw objętych raportem na pozostałe sześć województw, które nie poddano analizie, **można z dużym przybliżeniem oszacować, że w całej Polsce w latach 2010 –2013 pogłębiono (‘odmulono’) ok. 16 000 km bieżących małych rzek.** Dla porównania: długość Wisły, największej rzeki w zlewni Bałtyku, wynosi 1 047 km.

Zakładając, że w roku 2014 i 2015 na terenie dziesięciu województw objętych raportem intensywność ‘odmulania’ rzek będzie utrzymywała się na poziomie zbliżonym do roku 2013 (tj. ok. 3 700 km bieżących ‘odmulonych’ cieków rocznie), można również oszacować, oczywiście z dużym przybliżeniem, jaka łączna liczba kilometrów bieżących rzek i innych cieków zostanie ‘odmulona’ do roku 2015, w którym Polska powinna zrealizować cel środowiskowy Ramowej Dyrektywy Wodnej, jakim jest dobry stan i potencjał wszystkich wód. **Można prognozować, że na terenie dziesięciu województw objętych raportem, w latach 2010 – 2015 zostanie ‘odmulonych’ łącznie ok. 18 000 km bieżących cieków, a w całej Polsce w tym okresie zostanie łącznie ‘odmulonych’ około 27 000 km bieżących cieków. Z uwagi na fakt, że ‘odmulanie’ ma silny i długotrwały negatywny wpływ na ekosystemy wodne, prognoza ta wskazuje na możliwość wystąpienia w roku 2015 istotnego pogorszenia ekologicznych parametrów stanu wód na 27 000 km bieżących cieków, co stanowi ok. 41% łącznej długości cieków naturalnych pozostających w zarządzie Wojewódzkich Zarządów Melioracji i Urzędzeń Wodnych. W konsekwencji dojdzie do poważnego zagrożenie dla osiągnięcia celu środowiskowego Ramowej Dyrektywy Wodnej w skali całego kraju. Pogłębienie ok. 27 000 km bieżących małych**

⁷ Patrz przypis nr 2.

⁸ Dane z inwentaryzacji przetargów ogłaszanych przez WZMiUW, jakimi dysponowali autorzy niniejszego opracowania nie są kompletne, szczególnie w odniesieniu do roku 2010 r., dla którego nie udało się uzyskać informacji z czterech województw. W związku z powyższym, łączna liczba rzek i km bieżących rzek, na których prowadzono prace utrzymaniowe o charakterze ‘odmulania’ jest najprawdopodobniej wyższa niż wykazana w opracowaniu.

rzek i innych cieków przyspieszające spływ wód ze zlewni w krajobrazie rolniczym do rzek głównych, ze względu na swoją skalę, może skutkować istotnym wzrostem zagrożenia powodziowego dla skupisk cennej infrastruktury komunalnej i przemysłowej koncentrującej się nad głównymi rzekami. Te alarmujące wnioski nie powinny być bagatelizowane, pomimo szacunkowego charakteru danych, które posłużyły do obliczeń będących podstawą ich sformułowania.

Przedstawiona wyżej ocena skali prac utrzymaniowych nie obejmuje prac utrzymaniowych wykonanych w tym okresie na zlecenie Regionalnych Zarządów Gospodarki Wodnej⁹, w których zarządzie znajdują się rzeki główne oraz małe rzeki i potoki na południu Polski na obszarach górskich i podgórskich¹⁰.

Wyniki niniejszego raportu wskazują na to, iż Polska, będąc od prawie dziesięciu lat krajem członkowskim Unii Europejskiej:

- nie dokonała dotychczas prawidłowej transpozycji Ramowej Dyrektywy Wodnej (RDW), nie jest bowiem zapewniona skuteczność Dyrektywy i dążenie do realizacji celów środowiskowych¹¹ w codziennej praktyce ‘utrzymywania wód’;
- nie wywiązuje się z wynikającego z zapisów Ramowej Dyrektywy Wodnej obowiązku dokonywania przeglądu wpływu działalności człowieka na stan wód;
- nie ogranicza, a wręcz przeciwnie – zwiększa zagrożenie eutrofizacją wód przez azotany uwalniane z przesuszonych, murszejących gleb torfowych, w związku z gospodarką rolną i wykonywanym na jej rzecz ‘odmulaniem’ i pogłębieniem rzek i rowów, co stanowi zagrożenie osiągnięcia celów Dyrektywy Azotanowej;
- realizuje na szeroką skalę destruktywne dla ekosystemów rzecznych przedsięwzięcia hydrotechniczne pozbawione przekonującego uzasadnienia ekonomicznego i merytorycznego oraz w licznych przypadkach naruszające obowiązek uprzedniej odpowiedniej oceny oddziaływania na środowisko, wynikający z dyrektywy EIA bądź z Dyrektywy Siedliskowej;
- realizuje w masowej skali działania mogące negatywnie wpływać na stan ochrony krajowych populacji niektórych gatunków objętych załącznikami IV i V Dyrektywy Siedliskowej (skójką gruboskorupowa¹², trzepla zielona¹³, czerwończyk nieparek, modraszki¹⁴, żaba śmieszka, żaba trawna¹⁵, minóg strumieniowy¹⁶), a także

⁹ RZGW podlegają Krajowemu Zarządowi Gospodarki Wodnej i Ministerstwu Środowiska. Minister Środowiska jest tzw. ministrem właściwym do spraw gospodarki wodnej, czyli jest ministrem odpowiedzialnym za całość polskiej gospodarki wodnej – zatem również za stan wód będących w zarządzie WZMiUW. Za gospodarkę wodną w MŚ odpowiada sekretarz stanu (Stanisław Gawłowski).

¹⁰ Nie uwzględnienie w niniejszym sprawozdaniu prac utrzymaniowych prowadzonych przez RZGW (ze względu na brak możliwości przeprowadzenia tak szerokich badań) oznacza, że w latach których raport dotyczy (2010 – 2013), łączna liczba kilometrów rzek poddanych różnym formom ingerencji w hydromorfologię jest znacznie wyższa niż wynikająca z raportu liczba 16 000 km bieżących rzek i przypuszczalnie przekracza 17 000 km.

¹¹ Cele środowiskowe RDW – osiągnięcie do roku 2015 dobrego stanu i potencjału wód, obejmującego również dobry ekologiczny stan i potencjał wód.

¹² *Unio crassus* - zał. IV Dyrektywy Siedliskowej.

¹³ *Ophiogomphus cecilia*, gatunek z zał. IV Dyrektywy Siedliskowej, rozród i rozwój larwalny w strefie przydennej rzek; problem może dotyczyć także innych ważek z załącznika IV – *Aeschna viridis*, *Leucorrhinia pectoralis*, *Leucorrhinia caudalis*, *Leucorrhinia albifrons*.

¹⁴ *Lycaena dispar*, *Maculinea telejus*, *Maculinea nausithous* – odmulanie rzek wpływa pośrednio na siedliska rozrodu przez zmianę warunków wodnych i przesuszenie, mogące prowadzić do zaniku roślin żywicielskich.

¹⁵ *Rana ridibunda*, *Rana temporaria* – gatunki z zał. V Dyrektywy Siedliskowej, zimujące w mule na dnie cieków.

powodować, że siedliska niektórych gatunków ptaków nie są utrzymywane zgodnie z potrzebami ekologicznymi ptaków, zarówno na obszarach Natura 2000 jak i poza nimi¹⁷;

- wydatkuje środki publiczne, w tym środki z budżetu UE, w sposób niegospodarny i sprzeczny ze środowiskową polityką Unii Europejskiej oraz z racją stanu Polski.

WWF Polska, Klub Przyrodników, Towarzystwo Na Rzecz Ziemi, Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków i inne organizacje pozarządowe wielokrotnie zwracały uwagę Ministerstwu Środowiska na problem zagrożenia w Polsce osiągnięcia środowiskowych celów Ramowej Dyrektywy Wodnej (RDW) a także celów dyrektyw Siedliskowej i Ptasiej wskutek realizacji przedsięwzięć hydrotechnicznych, w tym realizowanych w ramach tzw. ‘utrzymania wód śródlądowych’. Należy podkreślić, że **prace tzw. ‘utrzymaniowe’, praktycznie pozbawione instytucjonalnej i społecznej kontroli ich skutków środowiskowych, są w ocenie WWF Polska systemowym naruszeniem RDW i dyrektywy EIA, wynikającym z niewłaściwej transpozycji do polskiego prawa tych dyrektyw i niewłaściwej ich implementacji.**

Niektóre z prac realizowanych pod nazwą ‘prac utrzymaniowych’ (np. tzw. odmulanie rzek) w rzeczywistości wchodzi w zakres ‘*prac kanalizacyjnych i przeciwpowodziowych*’ ujętych w załączniku II dyrektywy EIA, tymczasem w polskiej praktyce są realizowane bez żadnej oceny oddziaływania na środowisko (naruszenie art. 2.1 i art. 4.2 dyrektywy EIA). Inne prace, nawet nie podpadające pod obowiązki wynikające z dyrektywy EIA, mogą mieć pomimo tego znaczące negatywne oddziaływanie na obszary Natura 2000, chroniące siedliska i gatunki od wody zależne, a mimo to właściwa ocena ich oddziaływania na obszar Natura 2000 nie jest zapewniona (naruszenie art. 6.3 Dyrektywy Siedliskowej). Inne wreszcie prace utrzymaniowe mogą wpływać na siedliska i populacje gatunków chronionych art. 12 Dyrektywy Siedliskowej, w tym bezpośrednio lub pośrednio niszczyć lub uszkadzać miejsca ich rozrodu - mimo formalnego obowiązku uzyskiwania odpowiednich zezwoleń, w praktyce większość takich przypadków nie jest w ogóle zauważana przez instytucje odpowiedzialne za ocenę oddziaływania przedsięwzięć na środowisko (naruszenie art. 12 Dyrektywy Siedliskowej). Powodując odwodnienie terenu, w tym usuwanie rozlewisk i zastoisk wody z gruntów rolnych, ‘odmulanie’ rzek sprawia, że siedliska ptaków związanych z terenami podmokłymi, nie są utrzymywane zgodnie z potrzebami ekologicznymi, tak na obszarach Natura 2000 jak i poza nimi (naruszenie art. 3.2b Dyrektywy Ptasiej). Prace utrzymaniowe mogą wreszcie mieć znaczący wpływ na populacje gatunków z zał. V Dyrektywy Siedliskowej a oddziaływanie to, które ze względu na skalę prac, może mieć masowy charakter, nie jest przedmiotem żadnego nadzoru (naruszenie art. 11 Dyrektywy Siedliskowej).

Prace utrzymaniowe polegające na ‘odmulaniu’ rzek, ze względu na swoją skalę i negatywne skutki środowiskowe, stanowią zagrożenie dla osiągnięcia w Polsce celów środowiskowych Ramowej Dyrektywy Wodnej. Istnieją poważne przesłanki by przypuszczać, że kontynuowanie, w obecnej formie, prac utrzymaniowych na polskich rzekach spowoduje nieosiągnięcie celów środowiskowych w wymaganym terminie, skutkując naruszeniem zobowiązania z art. 4(1) Ramowej Dyrektywy Wodnej. ‘Odmulanie’ rzek poważnie negatywnie oddziałuje na hydromorfologię i liczne organizmy wodne, co może skutkować obniżeniem się parametrów ekologicznego stanu wód w rzekach objętych tymi pracami (zwłaszcza parametrów mierzonych indeksami bentosowym, rybnym,

¹⁶ *Lampetra fluviatilis* – gatunek z załącznika V Dyrektywy Siedliskowej, larwy rozwijają się w namulach.

¹⁷ Wymóg art. 3.2b Dyrektywy Ptasiej.

makrofitowym). W wielu rzekach – także tych uznanych za naturalne części wód - odmulanie konserwuje ich silnie przekształconą morfologię, niwecząc zaczątki naturalnych procesów renaturyzowania się rzek, a tym samym utrzymuje rzekę jako uproszczony ekosystem, zubożony w siedliska dla ryb i innych organizmów związanych z rzeką, odległy od dobrego stanu ekologicznego. W przypadku rzek o naturalnym charakterze hydromorfologii oraz rzek w przeszłości uregulowanych (30 – 40 lat temu) prace utrzymaniowe polegające na usunięciu substratu dennego z użyciem koparki, profilowaniu brzegów oraz zdeponowaniu urobku na brzegu i rozplantowaniu go równą warstwą silnie zmieniają hydromorfologię rzeki powodując znaczące pogorszenie stanu hydromorfologicznego - o 2 do 3 klasy stanu (z dobrego do stanu złego lub bardzo złego)¹⁸.

Na obszarze dziesięciu województw omawianych w niniejszym raporcie, w okresie styczeń 2010 – lipiec 2013 prace odmuleniowe, które, na podstawie dokumentacji WZMiUW, udało się zlokalizować na mapie podziału hydrograficznego Polski¹⁹ (62 % km odmulonych cieków, patrz tab. 1), przeprowadzono na 1042 rzekach i innych ciekach, wśród których 718 to rzeki uznane za naturalne, w stosunkowo niewielkim stopniu przekształcone przez człowieka (zaklasyfikowane do tzw. naturalnych części wód powierzchniowych²⁰). Odcinki rzek i innych cieków ‘odmulonych’ z uwzględnieniem typu jednolitych części wód (naturalne, silnie zmienione, sztuczne) przedstawia rys. 1. Niniejszy raport wykazuje, że **‘odmulanie’ w zdecydowanej większości przypadków przeprowadzono na rzekach naturalnych, a zatem tych o najwyższych walorach przyrodniczych oraz ekonomicznych i jednocześnie szczególnie wrażliwych na zaburzenia powodowane pracami hydrotechnicznymi – 69% ‘odmulonych’ kilometrów biejących rzek²¹ to rzeki naturalne.** Wysokie walory przyrodnicze naturalnej rzeki przekładają się na jej wysokie walory ekonomiczne widziane z punktu widzenia gospodarki rybackiej. Jednakże należy w tym miejscu podkreślić, że **interes tak ważnej dziedziny gospodarki jaką jest gospodarka rybacka (w tym wędkarstwo) jest praktycznie całkowicie ignorowany w procesie podejmowania decyzji o realizacji szkodliwych dla stanu ichtiofauny prac hydrotechnicznych** takich jak, regulacje rzek, grozienie rzek budowlami piętrzącymi, prace utrzymaniowe (w tym ‘odmulanie’, wycinanie drzew i krzewów rosnących wzdłuż korytka rzeki), itp.

¹⁸ Na podstawie wyrywkowych obserwacji terenowych prowadzonych na ‘odmulanych’ odcinkach cieków stwierdzono, że wpływ tych prac na stan cieku może mieć zróżnicowany charakter i nasilenie. Stwierdzono zarówno przypadki wpływu negatywnego o dużym nasileniu (np. pogłębienie przy pomocy koparek odcinka naturalnej, cennej przyrodniczo rzeki), jak i prace o wpływie mniej wyrażonym (np. wybranie niewielkiej ilości namulów przy pomocy łopaty z cieku noszącego wyraźne ślady wcześniejszej regulacji). W związku z tym precyzyjna ocena sumarycznych kosztów środowiskowych prac utrzymaniowych na małych rzekach i innych ciekach będzie możliwa dopiero po przeprowadzeniu szeroko zakrojonych, interdyscyplinarnych badań terenowych i studyjnych (patrz pkt. 17 i 18 listy działań zaradczych na str. 16 niniejszego podsumowania raportu).

¹⁹ W wielu przypadkach lokalizacja cieku wymienionego w ogłoszeniu o przetargu była bardzo trudna do lokalizacji na mapie podziału hydrograficznego Polski z uwagi na fakt, że WZMiUW stosują nazewnictwo cieków i kilometrów niespójny z podziałem hydrograficznym Polski.

²⁰ Nomenklatura stosowana w klasyfikacji rzek na potrzeby wdrażania Ramowej Dyrektywy Wodnej.

²¹ Rzeki zlokalizowane na mapie podziału hydrograficznego Polski.

Tabela 1. Łączna długość cieków objętych pracami odmulającymi w latach 2010 - 2013 na terenie dziesięciu analizowanych województw²², z podziałem na cieki, które udało się zlokalizować na mapie podziału hydrograficznego Polski i te, których nie udało się na mapie zlokalizować. Na podstawie inwentaryzacji ogłoszeń o przetargach z okresu styczeń 2010 – lipiec 2013.

	Łączna długość cieków, które zostały zlokalizowane na mapie	Łączna długość cieków, które nie zostały zlokalizowane na mapie	Razem
WZMiUW w Łodzi	326 km	ok. 64 km	390 km
PZMiUW w Rzeszowie	490 km	ok. 106 km	596 km
MZMiUW w Krakowie	16 km	ok. 253 km	269 km
ŚZMiUW w Kielcach	86 km	ok. 20 km	106 km
ZMiUW w Olsztynie	583 km	ok. 264 km	847 km
ZMiUW w Szczecinie	1105 km	ok. 1047 km	2152 km
WZMiUW w Opolu	491 km	ok. 632 km	1123 km
WZMiUW w Poznaniu	657 km	ok. 462 km	1119 km
WZWiUW w Warszawie	1373 km	ok. 646 km	2019 km
WZMiUW w Białymstoku	1043 km	ok. 255 km	1298 km
ŁĄCZNIE	6 170 km	3 749 km	9 919 km

Długość jednorazowo (w jednym roku) ‘odmulonego’ odcinka rzeki wynosiła średnio 2 km. Jednakże w 62 przypadkach długość jednorazowo ‘odmulonego’ odcinka wynosiła ponad 10 km (maksymalnie 18,3 km). W związku z faktem, że Wojewódzkie Zarządy Melioracji i Urzędów Wodnych zarządzają głównie małymi rzekami w krajobrazie rolniczym, tak długie odcinki ‘odmulonych’ rzek mogą stanowić znacząca część ich całkowitej długości. Spośród cieków, które udało się zlokalizować na mapie podziału hydrograficznego Polski, w przypadku 41 rzek jednorazowo ‘odmulono’ ponad 50% długości całej rzeki lub jej fragmentu stanowiącego tzw. Jednolitą Część Wód Powierzchniowych (JCWP), w przypadku kolejnych 66 rzek odmulono ponad 25% długości całej rzeki lub jej fragmentu stanowiącego JCWP. Oznacza to bardzo poważną ingerencję w stan hydromorfologii i stan całego ekosystemu takich rzek, co najprawdopodobniej przełoży się na bardzo poważne i trwałe pogorszenie się parametrów ekologicznego stanu wód skutkujące spadkiem klasy stanu wód całych JCWP. Najsilniejszych ingerencji w poszczególne JCWP dokonano w województwach podlaskim, zachodniopomorskim, mazowieckim, wielkopolskim i łódzkim, co przedstawia mapa na rys. 2. Należy mieć na uwadze, że przedstawiony na tej mapie obraz skali ingerencji w poszczególne części wód jest wysoce niekompletny ze względu na trudności ze zlokalizowaniem na mapie podziału hydrograficznego Polski odcinków cieków wzmiankowanych w ogłoszeniach o przetargach (tab. 1). Zaniżenie skali ingerencji w JCWP jest szczególnie silne w przypadku woj. zachodniopomorskiego, gdzie na

²² Zaprezentowane w dalszej części niniejszego opracowania analizy odnoszą się do danych przedstawionych w tej tabeli.

mapie podziału hydrograficznego Polski udało się zlokalizować zaledwie 51% km biejących cieków wymienionych w ogłoszeniach o przetargach. Należy w tym miejscu podkreślić, że zdegradowanie hydromorfologii małej rzeki pracami utrzymaniowymi może mieć bardzo poważne, negatywne skutki przyrodnicze także dla obszarów położonych w znacznym oddaleniu od tej rzeki, liczącym nawet setki kilometrów. Niewielkie rzeki i potoki (tzw. dopływy wyższego rzędu) są w wielu przypadkach historycznymi tarliskami ryb wędrownych dwuśrodowiskowych (troci wędrownej, łososia, certy), na których tarło tych gatunków może być przywrócone dzięki trwającym pracom na rzecz usunięcia barier uniemożliwiających obecnie migracje tarłowe tych gatunków²³. Zatem niszczenie potencjalnych środowisk tarłowych pogłębianiem rzek ('odmulaniem') może mieć negatywne skutki środowiskowe sięgające w skrajnych przypadkach „od gór do morza”. Reasumując, **z uwagi na masową skalę realizacji tzw. „prac utrzymaniowych” (ok. 16 000 km biejących tylko w ostatnich 4 latach, co stanowi ok. 25% km cieków naturalnych w zarządzie WZMiUW²⁴) oraz ich silny negatywny, trwały wpływ na parametry stanu wód, stanowią one realne i bardzo poważne zagrożenie dla osiągnięcia celów środowiskowych Ramowej Dyrektywy Wodnej w Polsce w wymaganym terminie, czyli do roku 2015.**

‘Odmulanie’ rzek bezpośrednio lub pośrednio negatywnie oddziałuje na siedliska i gatunki chronione na mocy Dyrektyw Siedliskowej i Ptasiej, co ze względu na skalę tych prac, stanowi zagrożenie dla osiągnięcia celów tych dyrektyw w Polsce. Dane dotyczące dziesięciu województw objętych raportem wskazują, że na terenie tych województw, spośród zlokalizowanych na mapie podziału hydrograficznego Polski odcinków cieków poddanych **pracom utrzymaniowym polegającym na pogłębieniu ('odmulaniu') rzek, 410 km cieków położonych jest na Obszarach Specjalnej Ochrony oraz na 866 km - na Obszarach Specjalnej Ochrony Ptaków. Zdecydowana większość tych prac została przeprowadzona bez wykonania stosownej oceny oddziaływania na obszar Natura 2000 - według naszej wiedzy, decyzje Regionalnych Dyrekcji Ochrony Środowiska uzyskano jedynie dla 39,4 km ‘odmulonych’ rzek.** Rozmieszczenie ‘odmulonych’ rzek na tle obszarów sieci Natura 2000 przedstawia rys. 3.

Prace odmuleniowe, wykonywane na rzekach w celu usunięcia „podtopień i rozlewisk” występujących na terenach rolniczych, usuwają siedliska ptaków wodno-błotnych korzystających z takich rozlewisk. Tym samym, występuje naruszenie obowiązku wynikającego z art. 3.2b Dyrektywy Ptasiej: obowiązku utrzymywania siedlisk ptaków zgodnie z ich wymogami ekologicznymi, także poza obszarami Natura 2000.

Znacząca część zlokalizowanych na mapie ‘odmulonych’ cieków przepływa przez obszary mokradłowe: na terenie 10 województw w latach 2010 - 2012 było to 2371 km biegu rzek (42% wszystkich odmulonych km rzek). Zmiany stosunków wodnych związane z pogłębieniem i wyprostowaniem rzeki mogą przyczyniać się do degradacji siedlisk mokradłowych. **Przesuszenie siedlisk mokradłowych powodowane ‘odmulaniem’ rzek skutkuje także degradacją gleb organicznych i zwiększonym dopływem azotanów do wód śródlądowych, co zagraża realizacji w Polsce celów Dyrektywy Azotanowej.**

Liczne negatywne skutki środowiskowe ‘odmulania’ rzek, wykonywanego głównie przez Wojewódzkie Zarządy Melioracji i Urzędzeń Wodnych jako działania „na potrzeby rolnictwa”, oznaczają, że prace te są rodzajem działalności człowieka o szczególnie silnym oddziaływaniu na stan wód. Pomimo tego instytucje odpowiedzialne za

²³ Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, w ramach Programu Operacyjnego Ryby, planuje przeznaczyć 56 mln zł na zlikwidowanie przeszkód dla wędrówek ryb.

²⁴ W zarządzie WZMiUW znajduje się łącznie 65 265 km cieków naturalnych (40 948 km cieków uregulowanych).

gospodarowanie wodami i wdrażanie w Polsce wspólnotowego prawodawstwa związanego z ochroną wód, siedlisk i gatunków nie przeprowadziły dotychczas żadnych, nawet pilotażowych, badań naukowych, które umożliwiłyby precyzyjną ocenę skutków dla parametrów stanu wód już wykonanych i planowanych prac utrzymaniowych i regulacyjnych na rzekach. Nie przeprowadzono też żadnych badań ekonomicznych aspektów odmulania rzek, nawet tak podstawowych jak porównanie kosztów poniesionych na ‘odmulanie’ w porównaniu z zyskami dla intensywnego rolnictwa, które jest jedynym beneficjentem ‘odmulania’ rzek. **W Polsce praktycznie nie prowadzi się systematycznie żadnego regionalnego ani centralnego rejestru prac hydrotechnicznych (regulacyjnych i utrzymaniowych) wykonywanych na wodach śródlądowych** - brak jest bazy danych umożliwiającej łatwe i precyzyjne ustalenia zakresu takich prac, lokalizacji, terminu ich wykonania, kosztów, spodziewanych ekonomicznych korzyści tych prac, skutków środowiskowych, itp. W związku z tym, **w skali dorzeczy i mniejszych wydziałów hydrograficznych nie jest możliwa nawet przybliżona ocena skutków środowiskowych potencjalnie destrukcyjnych dla ekosystemów wodnych prac hydrotechnicznych, takich jak usuwaniem namulów i rumoszu z wód śródlądowych.** De facto dopiero niniejszy raport jest pierwszą podjętą w Polsce próbą oceny skali, w jakiej realizowane są na rzekach ‘prace utrzymaniowe’, głównie pogłębianie rzek, tzw. ‘odmulanie’. Oznacza to, że **Polska nie wywiązuje się z wynikającego z zapisów Ramowej Dyrektywy Wodnej obowiązku dokonywania przeglądu wpływu działalności człowieka na stan wód.** Uchybienie to jest szczególnie istotne wobec faktu, że w Polsce nie funkcjonuje dotąd system monitoringu stanu wód spełniający wymogi Ramowej Dyrektywy Wodnej. Należy zauważyć, że sieć pomiarowa systemu monitoringu stanu ekologicznego cieków (analizy makrofitów i makrozoobentosu), prowadzonego przez Główny Inspektorat Ochrony Środowiska (GIOŚ), okazuje się zbyt zgeneralizowana, aby uchwycić zmiany stanu ekologicznego cieków wywołane przez odcinkowe prace utrzymaniowe takie jak ‘odmulanie’. Oznacza to, że nie ma krajowego systemu monitoringu rejestrującego wielkoskalowe zmiany hydromorfologii i parametrów stanu małych rzek będących skutkiem prowadzonych na tych rzekach prac utrzymaniowych.

Raport pokazuje, że „prace utrzymaniowe” są istotnym czynnikiem antropogenicznym oddziałującym na hydromorfologię wód powierzchniowych, w szczególności przeciwdziałającym unaturalnianiu się tej hydromorfologii. W związku z tym mieszczą się w pojęciu „*Oszacowania i identyfikacji innych znaczących wpływów antropogenicznych na stan wód powierzchniowych*” oraz „*Identyfikacji znaczących morfologicznych zmian części wód*”, co zgodnie z załącznikiem II Ramowej Dyrektywy Wodnej (pkt 1.4 i 1.5) oraz art. 5(1) tej dyrektywy, prowadzi do obowiązku monitorowania i oceniania ich skutków. Tym samym, wobec braku monitoringu, nie jest możliwa kontrola wpływu prac utrzymaniowych na stan wód. Prowadzi to do podniesionego już wcześniej naruszenia wymogu wynikającego z art. 11 ust. 3 lit (i) Ramowej Dyrektywy Wodnej - przyjęcia programu środków prowadzących do osiągnięcia celów środowiskowych, zawierającego, stosownie do zapisów Dyrektywy, obligatoryjnie „*środki dla każdego innych szkodliwych wpływów na stan wód określonych na mocy art. 5 i załącznika II, w szczególności dla zapewnienia, że warunki hydromorfologiczne części wód są zgodne z osiągnięciem wymaganego stanu ekologicznego czy dobrego potencjału ekologicznego dla części wód określonych jako sztuczne lub silnie zmienione. Kontrole w tym celu mogą przyjąć formę wymogu uzyskania uprzedniego zezwolenia lub rejestracji opartej na ogólnie wiążących zasadach gdzie taki wymóg nie jest w inny sposób przewidziany przez prawodawstwo wspólnotowe*”.

Należy także podkreślić, że **skumulowany efekt pogłębiania (‘odmulania’) rzek w krajobrazie rolniczym w celu przyspieszenia odpływu wód ze zlewni rolniczych do rzek głównych może skutkować znaczącym wzrostem zagrożenia powodziowego dla**

infrastruktury komunalnej i przemysłowej, która koncentruje się nad większymi rzekami. Pomimo tego ‘odmulanie’ rzek jest wielokrotnie realizowane jako działanie mające zapobiegać powodziom, a nawet usuwanie osadów z dna naturalnej rzeki bywa określane mianem „usuwania szkód powodziowych” (sic!).

Brak jest ogólnie dostępnych danych umożliwiających precyzyjną ocenę kosztów pogłębiania (‘odmulania’) rzek w Polsce w latach 2010 - 2013. W dużym przybliżeniu koszty te można oszacować na 113 - 242 milionów PLN. W opinii WWF środki te zostały wydane niegospodarnie, w sposób niezgodny ze środowiskową polityką Unii Europejskiej i racją stanu Polski. Należy podkreślić, że część wydatkowanych na ‘odmulanie’ rzek środków pochodziła z budżetu Unii Europejskiej, za pośrednictwem PROW, Regionalnych Programów Operacyjnych, Funduszu Solidarności.

Szacunek kosztów ‘odmulania’ oparto na danych pochodzących z woj. podlaskiego, gdzie koszt ‘odmulenia’ 1 km rzeki wyceniano na 7 – 15 tys. PLN. Należy zaznaczyć, że ‘odmulanie’ jest jednym z najtańszych zabiegów hydrotechnicznych. Natomiast koszt wykonania 1m bieżącego budowli hydrotechnicznych stosowanych w regulacjach rzek mieści się w granicach od 0,2 do 7 tys. PLN, co w przeliczeniu na 1 km bieżący budowli hydrotechnicznej daje to kwoty od 200 tys. do 7 mln. PLN. Np. koszt uregulowania 1 km rzeki połączonego z umocnieniem jej brzegów opaskami i z kamienia może wynosić ok. 6 mln zł. Oznacza to, że łączne koszty regulacji rzek wykonanych w Polsce w ciągu czterech lat objętych niniejszym raportem mogą być nawet o rząd wielkości wyższe niż koszty prac utrzymaniowych. Mając to na względzie, łączny koszt wszystkich prac hydrotechnicznych niekorzystnie wpływających na ekosystemy rzek i ich dolin, polegających na regulacji i „utrzymaniu” rzek w Polsce w okresie po wstąpieniu do EU, można w bardzo dużym przybliżeniu oszacować na ponad 1 mld PLN²⁵.

WWF Polska, Klub Przyrodników, Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków i inne organizacje pozarządowe wielokrotnie zwracały uwagę Ministerstwu Środowiska na fakt niepełnej transpozycji Ramowej Dyrektywy Wodnej do polskiego porządku prawnego²⁶ (niezgodnej również z zasadniczym przesłaniem tej dyrektywy), czego jednym ze skutków jest realizacja na wielką skalę prac i inwestycji hydrotechnicznych stanowiących zagrożenie dla środowiskowych celów RDW. Jednym z sygnalizowanych przez te organizacje szczegółowych problemów w tym zakresie jest niewłaściwe potraktowanie w ustawie Prawo wodne kwestii prac utrzymaniowych, do których należy także pogłębianie (‘odmulanie’) rzek. Należy w tym miejscu podkreślić, że opracowany przez Ministerstwo Środowiska, skierowany do Sejmu w dniu 29 stycznia 2014 r. **projekt obejmujący nowelizację ustawy Prawo wodne, ustawy o ochronie przyrody, ustawy o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko nie rozwiąże problemu prac utrzymaniowych - pomimo pewnych pozytywnych zmian, które jednak mogą okazać się powierzchowne - doprowadzi do intensyfikacji presji destrukcyjnych dla środowiska prac utrzymaniowych na ekosystemy wód śródlądowych przy jednoczesnym osłabieniu**

²⁵ Podobnie bardzo trudno jest pozyskać informacje na temat środków wydatkowanych w tym samym czasie w Polsce na działania nakierowane na poprawę stanu ekologicznego wód, np. na renaturyzację rzek i mokradeł. Wydaje się jednak wysoce prawdopodobne, że środki te są niższe niż środki wydatkowane na przedsięwzięcia hydrotechniczne pogarszające stan wód o co najmniej rząd wielkości.

²⁶ W styczniu i lutym br. Komisja Europejska wniosła do Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości dwie sprawy przeciwko Polsce: w związku z nieprawidłowym przeniesieniem do prawa krajowego przepisów Ramowej Dyrektywy Wodnej oraz w związku z zanieczyszczeniem wód azotanami.

instytucjonalnej i społecznej kontroli nad planowaniem i realizacją prac utrzymaniowych²⁷.

PROPOZYCJE ROZWIĄZANIA NAJWAŻNIEJSZYCH PROBLEMÓW DOTYCZĄCYCH PLANOWANIA I REALIZACJI SZKODLIWYCH DLA EKOSYSTEMÓW RZECZNYCH PRAC UTRZYMANIOWYCH I REGULACYJNYCH NA RZEKACH

Definitywne usunięcie nieprawidłowości w planowaniu i realizacji prac hydrotechnicznych prowadzonych na rzekach i w ich dolinach, skutkujące degradacją środowiska i marnotrawieniem środków publicznych, może zapewnić jedynie wdrożenie gruntownej, proekologicznej reformy gospodarowania wodami w Polsce. Projekt takiej reformy został zarysowany w opracowanym w 2008 r. na zlecenie Krajowego Zarządu Gospodarki Wodnej „*Projekcie Polityki Wodnej Państwa (z uwzględnieniem etapu 2015)*”. Niestety prace nad wdrażaniem reformy gospodarowania wodami zostały zawieszono.

Jako działania zaradcze o charakterze tymczasowym należało by wprowadzić i rozwinąć postulowane w tym dokumencie działania interwencyjne dotyczące „utrzymania” i regulacji rzek, określone jako działania do podjęcia „w trybie pilnym” już w 2008 roku (sic!). Powinny to być działania nakierowane przede wszystkim na zahamowanie dalszej degradacji rzek i pełną ocenę skutków środowiskowych w skali kraju już wykonanych i planowanych przedsięwzięć hydrotechnicznych:

1. „Mała nowelizacja” Prawa wodnego - usunięcie luki prawnej polegającej na nieprecyzyjnej definicji prac utrzymaniowych i opracowanie w trybie pilnym katalogu prac utrzymaniowych a następnie wprowadzenie tego katalogu do skierowanego do Sejmu 29 stycznia 2014 projektu nowelizacja Prawa wodnego i innych ustaw. Katalog ten powinien być opracowany z udziałem specjalistów z zakresu hydromorfologii, hydrobiologii oraz ochrony gatunków i siedlisk wodnych i zależnych od wody. Należy podkreślić, że wzmiankowany wyżej projekt nowelizacji Prawa wodnego zawiera wprawdzie zamknięty katalog prac utrzymaniowych, ale w katalogu tym znalazły się prace noszące znamiona prac regulacyjnych (kanalizacyjnych) o poważnym negatywnym wpływie na hydromorfologię cieków, na ekosystemy wodne i związane z nimi chronione siedliska i gatunki oraz na stan wód w rozumieniu Ramowej Dyrektywy Wodnej. W rezultacie, wadliwie skonstruowany katalog prac utrzymaniowych w połączeniu z innymi poważnymi mankamentami tego projektu nowelizacji Prawa wodnego i innych ustaw, zamiast rozwiązać „problem prac utrzymaniowych”, zwiększy presję prac utrzymaniowych na ekosystemy rzek i innych cieków.
2. Opracowanie w trybie pilnym komentarza do ustawy Prawo wodne, podporządkowanego zasadzie prospółnotowej wykładni prawa krajowego. Chodzi

²⁷ Stanowisko Klubu Przyrodników (KP) i WWF Polska w sprawie nowelizacji prawa w zakresie prac utrzymaniowych przedstawione jest w osobnych opracowaniach. Na prośbę Ministerstwa Środowiska, WWF Polska, we współpracy z KP, opracował również „Propozycje zmian w projekcie z dn.11.04.2013 r. ustawy o zmianie ustawy - Prawo wodne, ustawy o ochronie przyrody oraz ustawy o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko” dotyczące kwestii prac utrzymaniowych. Propozycje te nie zostały jednak uwzględnione w wersji projektu nowelizacji skierowanej do Sejmu 29 stycznia 2014.

zwłaszcza o dokonanie odpowiedniej wykładni tych przepisów krajowych, które mogą stać w kolizji z osiągnięciem celów Ramowej Dyrektywy Wodnej (przepisy mogące być niewłaściwie interpretowane, zwłaszcza te dotyczące prac utrzymaniowych i regulacji rzek w kontekście zapewnienia swobodnego przepływu wód i lodu).

3. Wyznaczenie i pilne wprowadzenie do polskiego porządku prawnego „rzek o specjalnym znaczeniu dla ryb wędrownych o znaczeniu gospodarczym”, stanowiących najważniejsze faktyczne i potencjalne korytarze migracyjne, miejsca tarła oraz miejsca odrostu ich form młodocianych, pełniących funkcje obszarów przeznaczonych do ochrony gatunków zwierząt wodnych o znaczeniu gospodarczym. Rzeki te powinny mieć status prawny „obszaru przeznaczonego do ochrony gatunków wodnych o znaczeniu ekonomicznym” w rozumieniu art. 6 i zał. IV Ramowej Dyrektywy Wodnej, który integrowałby również krajowe formy ochrony przyrody i zasobów ichtiofauny (obszary sieci Natura 2000, rybackie obręby ochronne, itp.)²⁸. Rzeki te miałyby priorytet w udrażnianiu już istniejących przeszkód na trasie wędrówki ryb, objęte byłyby zakazem budowy nowych piętrzeń tworzących bariery migracyjne, a odcinki rzek i ich dopływów istotne dla rozrodu ryb byłyby chronione przed niekorzystnymi zmianami hydromorfologicznymi.
4. Powstrzymanie realizacji wszystkich planowanych do realizacji w 2014 r. przedsięwzięć z zakresu melioracji wodnych (prac utrzymaniowych, regulacyjnych i innych), do czasu poddania ich weryfikacji pod względem:
 - a. uzasadnienia celu przedsięwzięcia;
 - b. wyboru metod osiągnięcia celu przedsięwzięcia (z uwzględnieniem alternatywnych, przyjaznych dla środowiska sposobów realizacji celu);
 - c. ekonomicznej efektywności przedsięwzięcia;
 - d. spodziewanych środowiskowych skutków przedsięwzięcia, w tym jego oddziaływania na cele Ramowej Dyrektyw Wodnej (wpływ na dobry stan lub potencjał wód);
 - e. skumulowanego wpływu na środowisko wszystkich przedsięwzięć hydrotechnicznych przeznaczonych do realizacji w roku 2014, na tle skumulowanego wpływu na środowisko przedsięwzięć zrealizowanych w poszczególnych częściach wód po wejściu Polski do Unii Europejskiej, tj. w latach 2004 – 2013.
5. Efektywne wprowadzenie w trybie pilnym dla wszystkich inwestycji hydrotechnicznych (w tym przeciwpowodziowych) oraz prac utrzymaniowych ingerujących w hydromorfologię koryta rzeki obowiązku przeprowadzenia oceny

²⁸ W wykonanym na zlecenie KZGW i poddanym konsultacjom społecznym opracowaniu „Projekt Narodowej Strategii Gospodarowania Wodami 2030 (z uwzględnieniem etapu 2015)” wyznaczenie „Rzek (i potoków) o Specjalnym Znaczeniu dla Ryb Wędrownych” zostało już w roku 2008 uznane za jedno z działań priorytetowych w przejściowej fazie reformy gospodarowania wodami. Jednakże ostatecznie zostało skreślone przez KZGW z uzasadnieniem, iż „w Polsce brak jest gatunków wodnych o znaczeniu ekonomicznym”(sic!). Warto w tym kontekście przypomnieć, że roczna ekonomiczna wartość wędkarstwa w Polsce jest oceniana na ok. 1 mld zł. Kwestia wprowadzenie do polskiego prawa zapisów gwarantujących skuteczną ochronę rybam wędrownym dwuśrodowiskowym powróciła przy okazji prac nad projektem nowelizacji Prawa wodnego i innych ustaw opracowywanym w 2013 r. Jednakże ostatecznie regulacje prawne dotyczące ochrony ryb wędrownych nie zostały uwzględnione w wersji projektu nowelizacji, który został skierowany do Sejmu w dniu 29 stycznia 2014 r.

oddziaływania na środowisko i weryfikacji (z zapewnionym udziałem społecznym) przesłanek z art. 4.7 Ramowej Dyrektywy Wodnej²⁹.

6. Opracowanie (z udziałem strony społecznej) i wdrożenia w trybie pilnym środowiskowych i ekonomicznych kryteriów finansowania (ze środków unijnych i krajowych) przedsięwzięć z zakresu regulacji i utrzymania rzek.
7. Upoważnienie/ powołania instytucji niezależnej od Urzędów Marszałkowskich oraz WZMiUW i RZGW, do merytorycznej kontroli zasadności bieżącego i planowanego wydatkowania środków finansowych będących w dyspozycji PROW i RPO oraz funduszy krajowych przeznaczanych na gospodarowanie zasobami wód na cele rolnicze i w krajobrazie rolniczym oraz na ochronę przed powodziąmi. Kadry tej instytucji (bądź możliwość powoływania ekspertów zewnętrznych) powinny w szczególności zapewnić możliwość rzetelnej oceny wpływu planowanego przedsięwzięcia hydrotechnicznego na aspekty hydromorfologiczne i wszystkie aspekty biologiczne dobrego stanu lub potencjału wód w rozumieniu Ramowej Dyrektywy Wodnej oraz wpływu na tereny o szczególnych wartościach przyrodniczych. Instytucja ta powinna zagwarantować możliwość konsultowania planowanych prac utrzymaniowych i regulacyjnych na rzekach już na etapie koncepcji³⁰. Należy podkreślić, że organizacje społeczne już współpracują z WZMiUW oraz RZGW w konsultowaniu planów przedsięwzięć hydrotechnicznych na rzekach, co lokalnie przynosi dobre wyniki. Jednakże szczupłość kadr organizacji społecznych uniemożliwia prowadzenie konsultacji na skalę adekwatną do potrzeb. W związku z tym, nie umniejszając roli i znaczenia organizacji społecznych, należy dążyć do wypracowania instytucjonalnych rozwiązań, które gwarantowałyby dyspozycyjność odpowiednio licznych ekspertów, powołanych do konsultowania zamierzeń realizacji prac utrzymaniowych i regulacyjnych na rzekach³¹.
8. Przekształcanie funkcji Wojewódzkich Zarządów Gospodarki Wodnej: dyrektor WZMiUW (analogicznie jak dyrektor RZGW) powinien być odpowiedzialny za terminowe osiągnięcie na zarządzanych przez niego wodach powierzchniowych dobrego stanu i potencjału wód w rozumieniu Ramowej Dyrektywy Wodnej; kadry WZMiUW (w tym wszystkie oddziały terenowe) powinny być uzupełnione o specjalistów z dziedziny przyrodniczych aspektów gospodarowania wodami³².
9. Uzupełnienie kadr KZGW i RZGW (w tym wszystkich oddziałów terenowych RZGW) o specjalistów z dziedziny przyrodniczych aspektów gospodarowania wodami³³.

²⁹ Szczegółowe zasady analizy przesłanek, o których mowa w art. 4.7 Ramowej Dyrektywy Wodnej przedstawia ekspertyza opracowana na zlecenie KZGW dostępna pod adresem:

<http://www.kzgw.gov.pl/pl/Wiadomosci/6b198554aefdd37bf030af5f4d6e229c.html>

³⁰ Doświadczenia w konsultowaniu planowanych inwestycji hydrotechnicznych dopiero na etapie dokumentacji projektowej wskazują, że jest to etap zbyt późny, gdyż poważniejsze zmiany zakresu i sposobu realizacji inwestycji wiążą się ze znacznymi nakładami czasu i środków niezbędnych do wprowadzenia zmian w dokumentacji projektowej.

³¹ Przykładem takiego rozwiązania mogą być stworzone w roku 2008 Wojewódzkie Zespoły Specjalistyczne, które opracowały projekt uzupełnienia sieci obszarów Natura 2000 w Polsce.

³² Powinni to być specjaliści z dziedzin przyrodniczych docelowo wszechstronnie wyszkoleni w zakresie aspektów dobrego stanu i potencjału ekologicznego wód oraz ochrony i zrównoważonego użytkowania ekosystemów wodnych i od wód zależnych, zwłaszcza gospodarowania zasobami ichtiofauny (hydrobiologdy, ichtiolodzy, botanicy, absolwenci międzywydziałowych studiów ochrony środowiska, itp.).

³³ RZGW zatrudniają ichtiologów odpowiedzialnych za gospodarkę rybacką, lecz jest to stanowczo za mało dla zapewnienia prawidłowego funkcjonowania tych instytucji na styku gospodarka wodna – ochrona środowiska. Analogicznie jak w przypadku WZMiUW, kadry RZGW powinny wzmocnić specjaliści z dziedzin

10. Przeszkolenie kadr instytucji związanych z finansowaniem gospodarki wodnej (w tym NFOŚiGW, WFOŚiGW) w zakresie środowiskowych aspektów gospodarki wodnej i przyjaznych dla środowiska metod realizacji przedsięwzięć hydrotechnicznych, w kontekście wdrażania Ramowej Dyrektyw Wodnej, dyrektyw Siedliskowej, Ptasiej i Dyrektywy EIA;
11. Przeszkolenie kadr instytucji związanych bezpośrednio i pośrednio z gospodarką wodną (KZGW, WZMiUW, RZGW, GDOŚ, RDOŚ) w zakresie środowiskowych aspektów gospodarki wodnej i przyjaznych dla środowiska metod realizacji przedsięwzięć hydrotechnicznych, w kontekście wdrażania Ramowej Dyrektyw Wodnej, dyrektyw Siedliskowej, Ptasiej i Dyrektywy EIA.
12. Opracowanie w trybie pilnym wojewódzkich planów prac utrzymaniowych na rzekach (lub alternatywnie – planów w układzie dorzeczy/ regionów wodnych³⁴) realizowanych przez WZMiUW oraz RZGW i poddanie tych planów strategicznej ocenie oddziaływania na środowisko. Priorytetowo plany te powinny być wykonane dla prac utrzymaniowych realizowanych w latach 2014 i 2015 na terenie województw: Zachodniopomorskiego, Wielkopolskiego, Mazowieckiego, Opolskiego, Warmińsko-mazurskiego, Małopolskiego, Podlaskiego i Podkarpackiego, w których w ostatnich latach na największą skalę prowadzone są prace polegające na pogłębianiu ('odmulaniu') rzek³⁵.
13. Opracowanie (z udziałem strony społecznej) i wprowadzenie przejrzystego i ogólnie dostępnego systemu pełnej inwentaryzacji wszystkich przedsięwzięć hydrotechnicznych, w tym obejmujących utrzymanie i regulacje rzek oraz prace renaturyzacyjne, zarówno planowanych do realizacji jak i już zrealizowanych po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Taka uaktualniana na bieżąco baza danych będzie niezbędna przy opracowywaniu tzw. planów utrzymania wód³⁶ oraz będzie jednym z kluczowych źródeł informacji niezbędnych dla opracowania strategicznej oceny oddziaływania na środowisko tych planów. Istotnym wkładem w opracowanie bazy danych przedsięwzięć hydrotechnicznych mogą być materiały zebrane w ramach opracowywania niniejszego raportu obejmujące lata 2010 - 2013 oraz dane zbierane w latach wcześniejszych przez WWF i inne organizacje ekologiczne, zweryfikowane i uzupełnione we współpracy z WZMiUW oraz RZGW.
14. Wprowadzenie zakazu regulacji rzek polegającej na kształtowaniu koryta rzeki o przekroju trapezu na obszarach poza terenem zabudowanym oraz opracowanie

przyrodniczych docelowo wszechstronnie wyszkoleni w zakresie aspektów dobrego stanu i potencjału ekologicznego wód oraz zrównoważonego użytkowania zasobów ekosystemów rzek i ich dolin w szerszym rozumieniu niż tylko gospodarka rybacka.

³⁴ „Plany utrzymania wód” opracowane w układzie dorzeczy, regionów wodnych i zlewni łatwiej oraz bardziej precyzyjnie pozwolą określić wpływ prac utrzymaniowych na osiągnięcie środowiskowych celów Ramowej Dyrektywy Wodnej niż plany utrzymania opracowane dla województw. Plany utrzymania wód powinny być elementem składowym planów gospodarowania wodami na obszarze dorzeczy lub przynajmniej powinny być z tymi planami kompatybilne.

³⁵ Skierowany do Sejmu 29 stycznia 2014 projekt nowelizacja Prawa wodnego i innych ustaw w pewnym zakresie spełnia ten postulat, gdyż zakłada opracowanie dla obszaru całego kraju „planów utrzymania wód” poddanych strategicznej ocenie oddziaływania na środowisko. Jednakże plany te powstaną dopiero w roku 2015, a początek ich realizacji będzie miał miejsce w roku 2016. Oznacza to, że przez dwa kolejne lata (2014 i 2015) na terenie województw wielu będą intensywnie prowadzone prace utrzymaniowe, w tym 'odmulanie' obejmujące setki km biejących rzek rocznie, pozbawione adekwatnej oceny skutków ich skumulowanego wpływu na środowisko.

³⁶ Obowiązek sporządzania planów utrzymania wód wprowadza projekt nowelizacji Prawa wodnego skierowany do Sejmu 29 stycznia 2014 r. (patrz też przypis nr 27).

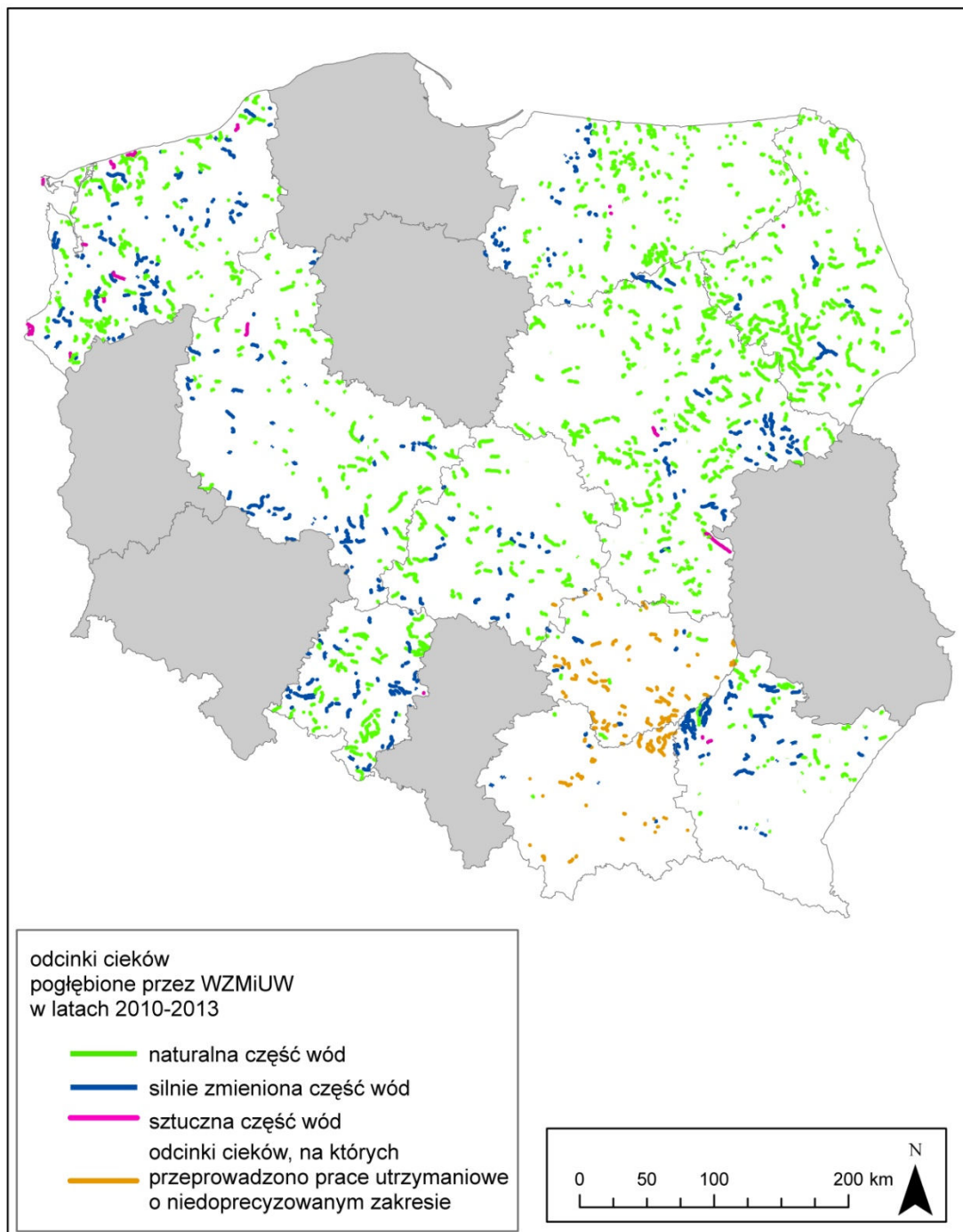
wytycznych dla projektantów w zakresie przyjaznych dla środowiska metod realizacji przedsięwzięć hydrotechnicznych.

15. Opracowanie (z udziałem społecznym) i upowszechnienie poradnika wykonywania ocen oddziaływania na środowisko przedsięwzięć hydrotechnicznych (obejmujących również ocenę wpływu przedsięwzięcia na parametry ekologicznego stanu wód w rozumieniu RDW).
16. Nowelizacja (z udziałem strony społecznej) i upowszechnienie poradników „dobrych praktyk w utrzymaniu i regulowaniu rzek górskich i nizinnych” oraz wytycznych dot. planowania i realizacji przedsięwzięć hydrotechnicznych.
17. Opracowanie (z udziałem strony społecznej i ekspertów międzynarodowych) i wdrożenie (w ramach zwiększania innowacyjności gospodarki wodnej³⁷) wieloletniego programu interdyscyplinarnych badań skutków środowiskowych reprezentatywnej próby już zrealizowanych i planowanych przedsięwzięć z zakresu regulacji i utrzymania rzek oraz wypracowanie metod minimalizujących negatywne skutki środowiskowe utrzymania i regulacji rzek;
18. Wykonanie kompleksowej oceny skutków środowiskowych już wykonanych prac utrzymaniowych i regulacji rzek w okresie po wstąpieniu Polski do EU, obejmującej ich wpływ na osiągnięcie do roku 2015 celów środowiskowych Ramowej Dyrektywy Wodnej. Ocena ta powinna stanowić etap przygotowawczy do opracowania programu działań na rzecz ograniczenia i kompensacji negatywnych skutków środowiskowych już wykonanych prac utrzymaniowych i regulacji. Działania te powinny obejmować również renaturyzację rzek i innych cieków.
19. Usunięcie obecnie występujących ograniczeń udziału społecznego w procesie wydawania decyzji administracyjnych dotyczących przedsięwzięć hydrotechnicznych.

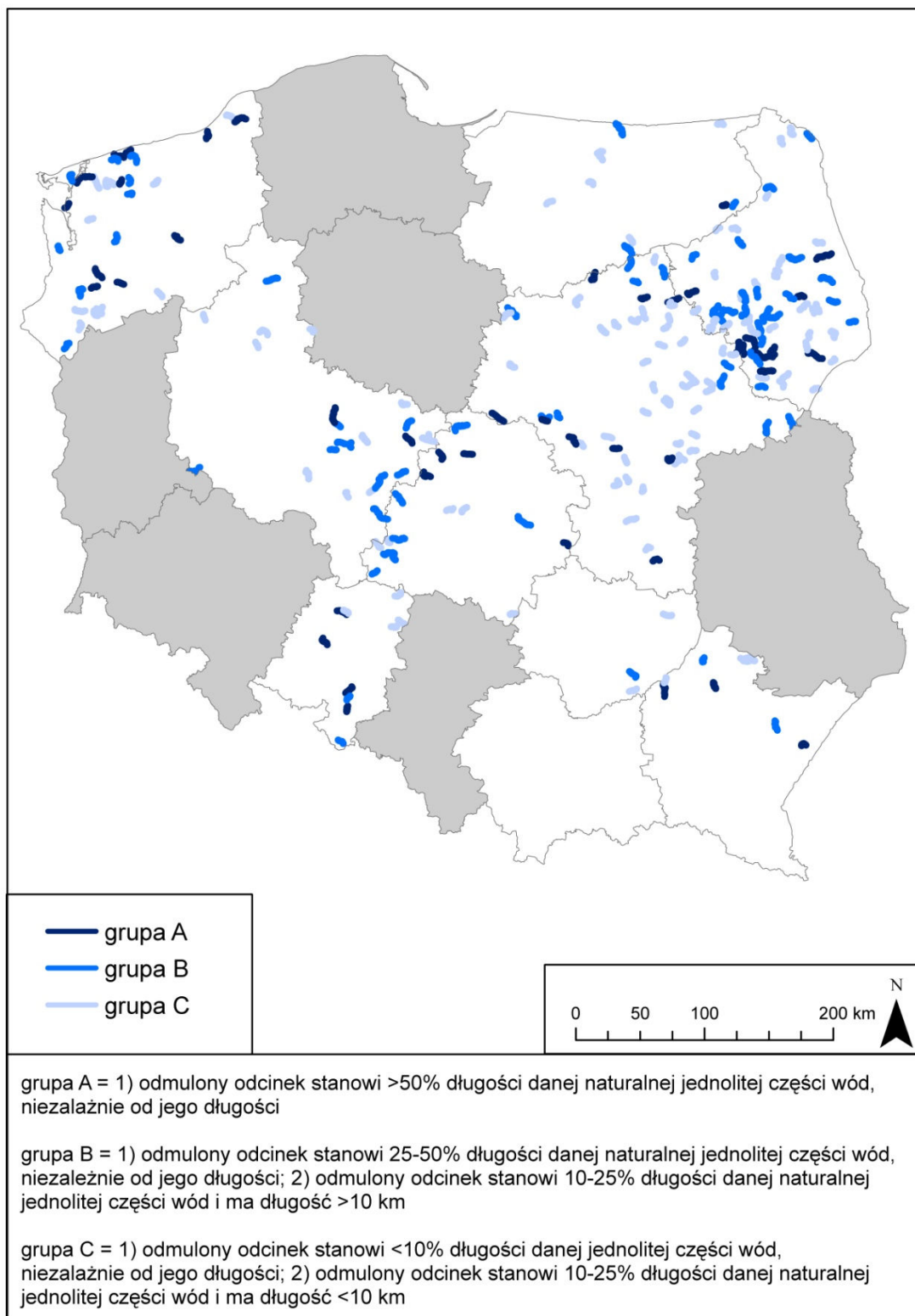
Dla zapewnienia skutecznej realizacji przedstawionej powyżej propozycji działań na rzecz rozwiązania problemu degradacji ekosystemów rzek i ich dolin w krajobrazie rolniczym, konieczne będzie wprowadzenie zgodnego z literą i duchem Ramowej Dyrektywy Wodnej postrzegania małych rzek i ich dolin: uznanie, że małe rzeki, tak jak wszystkie inne rzeki, muszą osiągnąć „dobry stan/ dobry potencjał ekologiczny wód” zgodny z normami ustalonymi przez RDW. Konieczne jest również uznanie, że małe rzeki i ich doliny to ekosystemy pełniące różne ważne dla gospodarki funkcje, wśród których są również, ale nie wyłącznie, świadczenia na rzecz rolnictwa. Konieczne jest uznanie, że rzeka wraz z jej doliną może bardzo dobrze służyć człowiekowi również wtedy, kiedy pozostaje w stanie nieuregulowanym - naturalnym lub bliskim naturalnemu, np. osiągniętym w wyniku spontanicznej renaturyzacji po zaprzestaniu prac utrzymaniowych. Monetarna wartość tzw. usług ekosystemowych świadczonych przez rzeki i ich doliny powinna być obligatoryjnie brana pod uwagę przy rozważaniu zasadności ingerencji pogarszającej stan ekosystemu rzeki. Ingerencje powinny być dopuszczalne jedynie po wykazaniu, że korzyści społeczne przeważają poniesione koszty środowiskowe, w tym wartość utraconych usług ekosystemowych świadczonych przez rzekę i jej dolinę. W związku z tym potrzebna jest rewizja i waloryzacja funkcji małych rzek w krajobrazie rolniczym i wyznaczenie odcinków rzek, które powinny być pozostawione bez ingerowania w hydromorfologię rzeki.

³⁷ W finansowaniu tego programu badań powinny partycypować firmy realizujące przedsięwzięcia (projektowe i wykonawcze) z zakresu regulacji i utrzymania rzek.

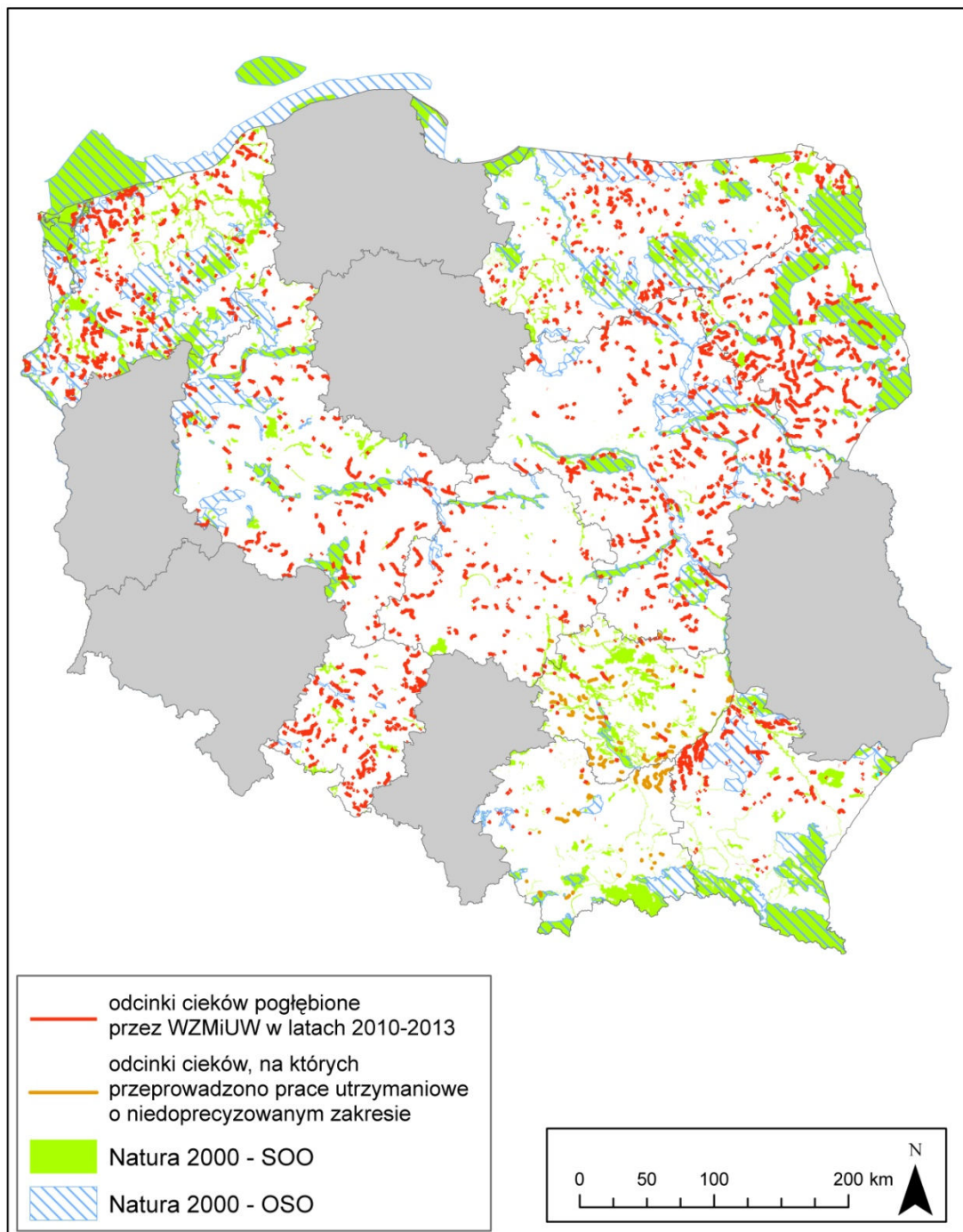
Ilustracje

Rysunek 1. Prace utrzymaniowe polegające na ‘odmulaniu’, zrealizowane w Polsce przez Wojewódzkie Zarządy Melioracji i Urzędzeń Wodnych w latach 2010 – 2013, z uwzględnieniem typu jednolitych części wód (naturalne, silnie zmienione, sztuczne). Na podstawie inwentaryzacji ogłoszeń o przetargach z okresu styczeń 2010 – lipiec 2013. Szary kolor – województwa nie objęte analizą.

Rysunek 2. Naturalne Jednolite Części Wód Powierzchniowych znacząco zmienione ‘odmulaniem’ w ramach prac utrzymaniowych zrealizowanych w Polsce przez Wojewódzkie Zarządy Melioracji i Urzędzeń Wodnych w latach 2010 – 2013. Uwzględniono tylko te ciek, gdzie odmulono odcinek ciek o długości co najmniej 5 km. Na podstawie inwentaryzacji ogłoszeń o przetargach z okresu styczeń 2010 – lipiec 2013. Szary kolor – województwa nie objęte analizą.

Rysunek 3. Prace utrzymaniowe polegające na ‘odmulaniu’, zrealizowane w Polsce przez Wojewódzkie Zarządy Melioracji i Urzędzeń Wodnych w latach 2010 – 2013, wraz z ich położeniem wobec obszarów Natura 2000. Na podstawie inwentaryzacji ogłoszeń o przetargach z okresu styczeń 2010 – lipiec 2013. Szary kolor – województwa nie objęte analizą.

Aneks 1

Łączna długość cieków objętych pracami odmulającymi w latach 2010-2013 przez poszczególne Wojewódzkie Zarządy Melioracji i Urzędzeń Wodnych Dziesięć województw uwzględnionych w raporcie WWF, inwentaryzacja przetargów ogłoszonych w okresie styczeń 2010 - grudzień 2013

A - dane uwzględnione w analizach przedstawionych w niniejszym opracowaniu pt. „Podsumowanie i interpretacja wyników raportu *Inwentaryzacja oraz ocena skutków przyrodniczych ingerujących w hydromorfologię rzek prac ‘utrzymaniowych’ wykonanych na ciekach województw łódzkiego, podkarpackiego, podlaskiego, małopolskiego, mazowieckiego, opolskiego, świętokrzyskiego, warmińsko-mazurskiego, wielkopolskiego, zachodniopomorskiego w latach 2010-2012 - opracowanie w oparciu o ogłoszenia o przetargach zamieszczone na stronach internetowych WZMiUW oraz wyniki ankiet wysłanych do tych instytucji uaktualnionego o dane z roku 2013.*”

B - dane nie uwzględnione w analizach w niniejszym opracowaniu.

	Łączna przybliżona długość cieków objętych pracami odmuleniowymi (km)		
	A Przetargi ogłoszone w okresie styczeń 2010 - lipiec 2013	B Przetargi ogłoszone w okresie sierpień - grudzień 2013	RAZEM
WZWiUW w Warszawie	2019	294	2313
ZMiUW w Szczecinie	2152	brak danych	2152
WZMiUW w Białymstoku	1298	35	1333
WZMiUW w Opolu	1123	164	1287
WZMiUW w Poznaniu	1119	15	1134
ZMiUW w Olsztynie	847	28	875
PZMiUW w Rzeszowie	596	40	636
WZMiUW w Łodzi	390	4	394
MZMiUW w Krakowie	269	96	365
ŚZMiUW w Kielcach	106	16	122
RAZEM	9 919 km	691 km	10 610 km